

Становище

на проф. д-р Андрей Димов Андреев – член на научно жури в конкурс за присъждане на научната степен “доктор на науките” в направление 2.4. “Религия и теология”, на база Ректорска заповед № РД 38-685 от 13. 11. 2017 г.

Относно: Научната продукция на доц. д-р Дилян Николаев Николчев, преподавател в Богословски факултет, СУ “Св. Климент Охридски”

Доц. д-р Дилян Николаев Николчев е преподавател по Църковно право, Устройство и управление на БПЦ и Църковно брачно право в Богословския факултет при СУ “Св. Климент Охридски.” Ръководител на катедра в Богословския факултет, председател на ОС на Богословския факултет, главен редактор на сп. “Богословска мисъл” 2008 – 2016 г., член на редколегията на същото списание, редактор в сп. “Любомъдрие” и др. Специализирал е в Източноправославния институт в Регенсбург, Германия. Владее испански, руски и немски език. Доц. д-р Д. Николчев е известен специалист по Църковно право и история на Българската православна църква.

За присъждане на научната степен “доктор на богословските науки” доц. д-р Дилян Николчев представя дисертация на тема: “Врачански митрополит Паисий и Врачанска епархия (1930 – 1974) през прочита на архивни материали.”

Подобна тематика се налага като все по-актуална у нас през последните 25 години. Интересът към съвременната история се увеличава лавинообразно,

тъй като обществото търси ред обяснения в близкото минало. Засекретените доскоро архиви вече са достъпни за изследователите. Това дава възможности за редица изследвания свързани с дейността на специалните служби по отношение на Църквата, а не само към нея. Тази голяма тема е обекта на изследване от доц. д-р Николчев. Той е публикувал монография за съдбата на екзарх Стефан. Актуалността и интересът към проблема се определя и от налагане на външен модел за отношението на властта след 1944 г. към Православната църква в България. Съветският опит е характерен с два подхода: пълно унищожаване на Църквата като институция и физическо изстребление на клира, провеждан от 1917 г. до началото на Втората световна война. Вторият подход предвижда подчиняване и контрол над духовната институция. У нас се налага вторият вариант, реализиран и с помощта на чужди съветници. Това не изключва репресии към духовенството, някои от най-влиятелните архиереи стават мишена за пречупване и подчиняване. Към тях определено е причислен и митрополит Паисий Врачански.

Авторът предлага работа с логична структура, съответстваща на целите на изследването: увод, биографично въведение в темата, три глави, заключителна биографична част, тематични приложения, изводи и заключения, използвани извори и литература.

Уводът е подробен и включва описание на използваните архивни източници и литература, целите на изследването, методиката на изследователска работа, уточнени са хронологическите граници на работата. Последните са логични, съответстващи на целите поставени от автора. В този контекст важно място в работата има “Биографично въведение в темата“, което разглежда животът на Александър Райков Анков (светското име на Паисий), ранните му години като духовник, до избора му за Врачански митрополит. Оформянето на характера на Ал.

Анков, оформянето на младия Паисий като пастир, дава обяснения за ред негови постъпки в бъдеще. Разделът много добре въвежда читателя в проблематиката, стимулирайки интерес към цялостното изследване. Прави впечатление, че още преди 1930 г. на Паисий са възлагани отговорни задачи от ръководството на Църквата. Неговото добро образование – богословско и юридическо, със специализация канонично право, прави Паисий полезен и необходим администратор, един от “строителите“ на Българската православна църква.

Глава първа изследва един от основните извори, използвани при написването на дисертацията – досието на митрополит Паисий в ДС. Подробно са описани арестуването и затворничеството на Паисий непосредствено след 9. Септември 1944 г. Тук се съдържа и отговор на въпроса защо точно митрополитите Паисий и Кирил са определени да получат първи ударите на новата власт. От значение е авторитетът и влиянието на тези архиереи. Арестът е съгласуван на най-високо политическо ниво, а вероятно и с Москва (с. 55). Обвиненията срещу митрополит Паисий са разнообразни и тенденциозно подбрани. Те са свързани със задълженията му като ръководител на Врачанска епархия и член на Светия Синод. Едно от тях, извеждано на преден план, е посещението му в Германия и интервюто, което дава пред български журналист от радио “Донау“. Паисий пътува до кратко и е извън областта на политиката. Паисий не успява да договори необходимите одежди и платове за клира, което може да определи мисията като неуспешна. При разпитите в ДС митрополитът сочи и здравословни проблеми и желание за преглед в берлинска клиника. Въпреки това ДС акцентира върху визитата, обвързвайки я с политиката на България и Райха през 1942 г. Друго съществено обвинение е съпричастност на Врачанския митрополит за изпращането на църковна делегация по случая Катин и Винаца. Събитията

са известни и широко коментирани. Върху българските власти има натиск от Бекерле за наши представители. Това е логично – германците се стараят да дадат голям международен отзвук на разкритите масови гробове. Съзнавайки сериозните международни проблеми Синодът определя сравнително нископоставена делегация от трима архимандрита, т. е. не са изпратени епископи от Синода. В обвиненията присъства и отношението към партизаните, контактите с цар Борис и др. Паисий не може да бъде характеризирани като “германофил“ – колегата Николчев точно показва това. Дори ДС се пази от крайни характеристики за митрополита. На заден план са оставени (в досието) разговорите му с Александър Яковлев от съветското посолство, за закупуване на восък за свещи, както и предложенията за поздравления и контакти с новия руски патриарх Алексей, избран след смъртта на Сергей (с. 96). Тези предложения на митрополит Паисий заслужават интерес и детайлно проучване. Може би това са опити за възстановяване на отношенията с Руската православна църква.

Втора глава е посветена на репресиите срещу митрополит Паисий и духовенството и вярващите от Врачанска епархия. Както и в първа глава, тук авторът се опира на множество документи за дейността на ДС в годините непосредствено след 1944 г. Подробно са описани мероприятия като вербуване на агенти, агентурни разработки, провокации и др., насочени както срещу Паисий, така и срещу други духовници от епархията. Авторът коментира със сарказъм (заслужен) наименованията на разработките на ДС. Важно място е отделено на “основния инструментариум“ на службите – агентурния апарат, изграждането на агентурна мрежа около митрополит Паисий след 1950 г. Посочени са 27 информатори. Донесенията са много до 1955 г., намаляват до 1957 г., като вниманието върху Паисий отново се засилва след тази дата. Промяната в

интензивността на агентурните сведения е точно обяснена от доц. д-р Д. Николчев. Той свързва това с променената политическа ситуация в ръководството на БКП през 1956 г. Авторът отделя страници за разграбването на църковно имущество във Врачанска епархия непосредствено след 9. Септември 1944 г. Подобавачо място е отделено за Народния съд – убити, въдворени, арестувани свещеници във Врачанска епархия. Колегата Николчев отново се позовава на множество архивни документи. Безспорен интерес представлява анализът, който авторът прави на вестникарските атаки на властите срещу Църквата и по-конкретно срещу клира във Врачанска епархия. Той прецизно представя значението на официалната пропаганда за дискредитирането на клира пред миряните(вярващи, или не) в България.

Трета глава е посветена на работата на митрополит Паисий за поддържане на църковния живот във Врачанска епархия. Тук ясно проличава “тихият подвиг“ на архиерея – ежедневна работа, в крайно трудни условия, за нормален духовен живот в енориите и в епархия. Той не изоставя и общоцърковните проблеми. Паисий трябва да работи при една крайно негативна тенденция – намаляването на духовенството в епархията. Това е проблем за цялата Църква, следствие от политиката на държавата. Авторът доказва това с конкретни статистически данни. За частична преодоляване на тенденцията митрополит Паисий хвърля много сили за съхраняване на богословската наука и църковното образование както в цялата страна, така и конкретно за Врачанска епархия. Той ясно съзнава и формулира проблемите и се стреми за поне частичното им преодоляване. Полага много грижи за Пастиро-богословския институт в Черепиш, намиращ се във Врачанска епархия. Доц. Д. Николчев заслужено отделя много страници на тази дейност на Паисий, както и на неговата съпротива срещу стъпките към ограничаване и почти унищожаване на църковното

образование. В тези години митрополит Паисий се доказва и като вещ администратор и радетел за изграждане и ремонт на храмове във Врачанска епархия. Трябва добре да се познава историческия период, за да оценим достойно тази страна от работата на архиерея. Държавата налага всякакви пречки – политически, финансови, действия на ДС, административни спънки и т. н. пред подобна задача. “Да няма населено място без дом Божий“ – този девиз на митрополит Паисий е вярно отделен и подчертан от доц. Николчев. Посочени са изискванията, които митрополитът налага на свещениците в епархията. Прави впечатление, че той изисква да бъдат истински духовни учители, не само да се ограничават със службите в храма. Авторът откроява и стремежът на Паисий за образованието на духовенството, повишаването на квалификацията и др. Друг важен момент е разпространяването на духовна книжнина в епархията. Доц. Д. Николчев обрисова един истински пастир, живеещ с проблемите на епархията си. Същото се отнася и към поддържането на манастирите в епархията и църковния живот в тях. Важно място заемат конфликтите с казионния ОФ Свещенически съюз и позицията на митрополит Паисий. Тук отново могат да се направят някои сравнения със ситуацията в РПЦ през 20-30-те години на ХХ век. Интересно е представен проблемът за мисионерската дейност във Врачанска епархия и покръстването на инославни. Това е процес още от 30-те години, а доц. Николчев точно анализира и характеризира процеса. Тук не става дума за насилствено покръстване (невъзможно както през 30-те, така и през 40-50те години), а за внимателна подготовка чрез убеждение. Резултатите показват това – става дума за цигани-мюсюлмани, но също и за протестанти.

“Тематичните приложения“ са обемни и значими за поставените цели пред изследването. Анализира се участието на митрополит Паисий в църковните

проблеми през 30-те години на ХХ век. Авторът ги определя като “вътрешно синодални борби“ с пълно основание. Конфликтите са сложни, а Паисий се води от желание за спазването на църковните правила при избор на нови митрополити. Той не може да се дистанцира от това, предвид важната роля, която играе в Светия Синод. Интересна е позицията на митрополит Паисий при двата патриаршески избора – на Кирил и Максим. Тук ясно личи неговото несъгласие с нарушения допуснати при избора, въпреки съзнаването от негова страна на нуждата за компромиси с властта.

Изследва се и отношението на митрополита към партизанското движение. Авторът точно характеризира наличните документи – предимно протоколи от разпити пред ДС, което дава обяснение за поне част от позицията на Паисий по проблема.

Точно е определено отношението и участието на митрополит Паисий за спасяването на българските евреи. Това обаче не му помага пред ДС. Авторът описва човешината и пастирския дълг, които водят Паисий в тези исторически за България дни.

Към края на изследването доц. д-р Д. Николчев пише и за “казионния“ Паисий. Това са изказванията му за Тодор Живков, СССР и т. н. Тук най-ясно виждаме едно от достойнствата на предложената дисертация – стремеж към обективност. Дори утвърдени автори като доц. Николчев се подвеждат към идеализиране на дадени исторически фигури. Тук авторът не спестява нищо от дейността на митрополит Паисий. Остава на читателите да съдят: дали Паисий е трябвало да заеме непримирима позиция и да жертва не само себе си, но преди всичко делото си, или с цената на компромиси да се опита да съхрани едно канонично ядро, около което да се възроди Църквата. Отговор не ни се натрапва. “Той разбира се, не е безгрешен.“- така завършва изследването.

Доц. д-р Дилян Николчев представя един безспорно приносен труд. Огромното количество непубликувани документи дават една пълна картина за Врачанска епархия и за дейността на митрополит Паисий. Те ще бъдат важна помощ за бъдещи изследователи на историята на БПЦ. Представена е Врачанска епархия в цялост за един продължителен период 1930 – 1974 г. Анализира се работата на ДС и властите в периода след 9. септември 1944 г. За първи път се обръща внимание на покръстителската дейност във Врачанска епархия през 30-40-те години на ХХ век. Изяснени са отделни неизвестни да този момент факти от живота и дейността на български църковни деятели. Особено впечатление работата прави със своята интердисциплинарност. В изследването наблюдаваме история, богословие, право (църковно и светско), архивистика. Това обогатява работата, а освен това е необходимост за решаване на поставените задачи.

Дисертацията е написана в модерен, четивен стил, нещо трудно при нейния интердисциплинарен характер. При появата си на пазара тя ще предизвика интереса на четящата публика, не само на специалисти, но и на хората интересувани се от близкото минало на България.

Доц. Д. Николчев представя девет статии и студии по проблематиката застъпена в докторската дисертация. Те представляват безспорен интерес и са отпечатани в авторитетни издания. Това е поредното доказателство за утвърден и известен автор по проблемите на Българската православна църква.

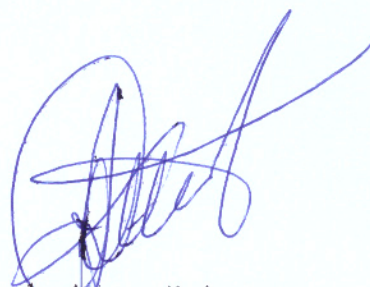
Защитата на дисертация за получаване на степента “доктор на науките“ е съществен етап в развитието на един утвърден учен. При наличие на една много добра работа (тази според мен е такава) критиките обикновено се свеждат до колегиални съвети за бъдещи изследвания. Бих препоръчал известно сравнение с действията на властите в СССР по отношение на Руската православна църква. Вероятно ще бъдат открити интересни общи

процеси. Друг интересен момент са идеите на митрополит Паисий за контакти с РПЦ. Тръгва се от необходимостта на восък за свещи, поздравителен адрес до патриарх Алексий и др. Идеята за възстановяване на скъсаните още през 1872 г. отношение очевидно не е чужда на българските архиереи и конкретно на митрополит Паисий Врачански. В края, но не на последно място, пожелавам изследването да се появи на книжния пазар.

Заключение: Препоръчвам на Уважаемото научно жури да даде положителна оценка на научната продукция на доц. д-р Дилян Николаев Николчев. Изказвам становище, че той отговаря на всички условия за присъждане на научната степен “доктор на богословските науки”, за което гласувам.

14. 02. 2018 г.

проф. Андрей Андреев